

The Office Of The Principal and Vice - Chancellor

PROF MANDLA MAKHANYA, PRINCIPAL AND VICE-CHANCELLOR

UNIVERSITY OF SOUTH AFRICA

WELCOME, SESSION 2: SEMINAR AND BOOK LAUNCH

***University of South Africa and South African Universities in
Transition: Making of an African University: Past, Present and
Future***

Senate Hall, Unisa Muckleneuk Campus

7 September 2018

- Mufambisi wa Nongoloko, Dr Somadoda Fikeni, Director: Special Projects and Advisor to the Principal and Vice-Chancellor
- Phurof R Viljoen, Mutshamaxitulu: Ndzawulo ya Matimu na Murhangeri wa Phurojeke
- Phurof A Manson, mutsari wa xihangalasiwa lexi
- Phurof A Bawa, xivulavurikulu xa hina namuntlha (*Nhlokomhaka: UNISA and our National Development Trajectory*)

- Swirho swa *Unisa's Executive and Extended Management*
- Vatekaxiave va hina ndzhenga

lowu:

- Prof A Keet, Mutshamaxitulu: *Ministerial Oversight Committee on Higher Education Transformation*
- Prof N Baijnath, CEO: *Council on Higher Education*
- Xitafu xa Unisa
- Swichudeni swa Unisa
- Vaxiave va Unisa na swirho swa mitlawa ya xiinsichuxini ya hina
- na khwayere ya hina ya Unisa

Ndza mi xeweta hinkwenu, na ku mi amukela eka xiphemu lexi xa vumbirhi xa seminara ya hina na nsimeko wa buku. Rito ro amukela ro hlawuleka eka vaendzi ni swirho swa phanele lava ha ku vaka na hina sweswi, naswona lava nga ta avelana na hina vutlhari bya vona bya nhlanganelo na matwisiselo ya vona.

Eka sexini ya mixo lowu hi avelanile matlhelo yo hambanahambana na matwisiselo mayelana na rendzo ra Unisa ra matimu eka malembe lama nga hundza ya 145, naswona hi khumbile mhaka ya ntirho ni nkhumbo wa yona eAfrika-Dzonga eka nkarhi lowu. Ndzi ehleketa leswaku hinkwerhu ha twanana leswaku a yi ri sexini yo tsakisa swinene. Ndzhenga lowu nkongomiso wa hina wu ta va ngopfu wo languta emahlweni loko hi ehleketa *vumundzuku (futures)*: Vumundzuku bya swichudeni swa hina, xiave lexi Unisa yi nga ta xi tlanga eka ku vumba vumundzuku byebyo naswona, nkucetelo wa

Unisa eka, na vuhoxaxandla eka nhluvuko wa rixaka wa hina. Malembe ya 50 lama nga hundza na ku tlhandlekela ya vile ya mikitsikitsi eka swihumelelo swa nhluvuko wa xipolitiki wa Afrika-Dzonga, naswona leswi swi tikomba eka ntila wa sisiteme ya dyondzo ya le henhla ya rona. Kusuka eka ku va insichuxini leyi a yi lukanile swinene na tiko ra xihlawuhlawu kusuka hi 1948 ku fika ekusunguleni ka va 1990, Unisa yi hundzukile ni ku cinca yi va yunivhesiti leyi kombaka na ku tlakusa muxaka wa vanhu va xidemokirasi naswona yi tirha ntirho wo hlawuleka wo anamisa mfikeleleko wa dyondzo ya le henhla eka xiyenge lexi. Kutlula n'wexanharhu wa swichudeni swa Afrika-Dzonga se swi tsarisile na Unisa, naswona leswi swi komba swi ta ya emahlweni hambileswi ku tumbulukaka vakorhokeri va phurayivhete. Tolo Kunene a ndzi hlaya leswaku, xikombiso, Stadio sweswi yi na 29 000 wa swichudeni lava landzelelaka khonsepe ya vona ya "*multiversity*" leyi nyikaka haswimbirhi madyondzelo yo khumbana na ya mpfuka eka tidyondzo to hambanahambana leti nga kona ni leti nga kunguhatiwa kusuka eka dizayini ya fexeni ku ya eka vuinjhiniyara, na swa vutshila swo phefoma, ku ya eka khomese.

Rendzo ra hina, hambiswiritano, ri hlawulekisiwile hi ku ya emahlweni ka ku lwa ni ku hundzula vundzeni bya xiakademiki bya tikhoso ta hina na ku hundzuluxa mavoniwele ya hina hi mani na mani na vuhina ku kota ku angarhela swilaveko na xiyimo xa ntiyiso xa Afrika-Dzonga na

tikokulu hinkwaro. Leswi swi tiyisisile leswaku Unisa yi tshama yi ri yo hlawuleka eka haswimbirhi vuyona na leswi yi swi nyikelaka kutani hi fanele ku khomelela eka sweswo. Hi na ndhuma yo tiya eka tikokulu ra Afrika na le ndzhandhzeni na mfungho lowu tiviwaka na ku amukeriwa emisaveni hinkwayo. Hi fanele ku tirhisa leswi hi matimba swinene.

Un'wana na un'wana loyi a hlayaka matimu ya Unisa eka lembexidzana leri nga hundza a nge tsandzeki ku kokiwa rinoko hi ku bohana ka insichuxinikulu leyi na ntirho wa yona wa nkarhi hinkwawo wo ka wu nga olovi na wo va na mikwetlembetano na tiko na dyondzo ya le henhla eAfrika-Dzonga. Tanihi tiinsichuxini hinkwato leti ku nga khale ti ri kona, Unisa yi vumbiwile hi swo saseka na swo biha, naswona hi ndlela yo khovolela, loko swa khale swo ka swi nga ri swinene swi ya emahlweni swi sivela mipimo leyi naveriwaka ya hundzuko wa xihatla; hambiswiritano yi nyika xiyimo xo yelana na ntshamiseko lexi pfunetaka ku kula ka insichuxini ko vonaka.

A swi kanakanisi leswaku Unisa i yunivhesiti ya Afrika yo dyondza u ri kule ya ndhuma. Kutani xana hi ta tiyisisisa kuyini ku ya emahlweni ka yona yi ri leyo nyuka na ku va vuhoxaxandla lebyikulu eka nhluvuko wa rixaka wa hina? Hinkwerhu hi tiva xivulavulelo lexi nge: *Those who do not learn from history are doomed to repeat it.* Rendzo ra hina a ri si tshama ri va ro olova, naswona ri nge vi tano. Leswi swi vuriwaka 4th

Industrial Revolution na vukoteki bya yona byikulukumba swinene bya nhluvukiso wa rixaka – ngopfungopfu hi ku tirhisa ODeL – swi hi boha ku tirhana na mitlhontlho yo tika hakunene: mayelana na hundzuko, ntirhisano na ku kuma muxaka wa vuswikoti lowu hi wu dingaka ku tiyisisa leswaku hi tshama hi ri eka xiyimo xo fanela no pfuna na leswaku vathwasi va hina va tikomba hi ku va vaaki va misava hinkwayo vo xopaxopa na ku va na vutihlamuleri. Matimu lawa ya ximfumo ya University of South Africa ya nyika xiyimo xo tiya na ku hlayela tidyondzo leti dyondziweke, leti mirungulo yo vulavula hi Unisa yi nga akeriwaka ehenhla ka yona loko hi ri karhi hi nghena eka nkarhi wo ya emahlweni wu va wo hlawuleka no bohana eka nhluvuko wa dyondzo ya le henhla eAfrika-Dzonga.

Leyi i mhaka leyi nga embilwini ya xivulavurikulu xa hina ndzhenga lowu, Phurofesa Ahmed Bawa, loyi a nga CEO ya sweswi ya *Universities South Africa*, nhlango lowu yimelaka tiyunivhesiti hinkwato ta mani na mani ta 26 eAfrika-Dzonga. *Universities South Africa* yi tumbuluxa pholisi, yi tirhana na matshalatshala ya tipholisi ya tiko na ku fikelela swidingo swa nseketelo wa xiyenge lexi. Ku nga si fika leswi, Phurof Bawa a a ri Xandla xa Chanselara na Nhloko eDUT; *Associate Provost*, eHunter College, City University of New York; na Musiva Xandla xa Chanselara eUniversity of KwaZulu-Natal, exikarhi ka swiyimo swin'wana swo tala swa nkoka. U na PhD ya le Durham University eka

rhavi ra *theoretical physics*. Naswona hilaha swi languteriweke, tanihi Maafrika-Dzonga layo tala ya “xiyimo xa le henhla” eka swiyimo swa vanhu na swa xipolitiki, Phurof Bawa i *Alumnus* ya Unisa, hi ku va a kumile BSc ya yena hi 1982 (tidyondzokulu ti ri *Mathematics* na *Physics*). Phurof Bawa a a ri xichudeni xa xilwelatimfanelo. Xo hlekisa, u tsundzuka loko a dyondzisiwa hi muleteri loyi xivongo xa yena a xi ri Verwoerd. Eka van’wamatimu lava nga xikarhi ka hina, swi nga va swa nkoka ku nghena eka matimu ku vona loko ku ri ku muleteri loyi kahlekhale a a ri xaka ra Dr Verwoerd loyi a nga sungula dyondzo ya Vantima. Loko swi ri tano, swi engetela eka ku fuwa, ku bohana na xiyimo xa swifularhelano xa yunivhesiti ya hina yo tsakisa!

Phurof Bawa, wa amukeriwa swinene. Manghenelo lawa yo koma a ya fikeleli ntirho wa wena lowukulukumba no hlawuleka wo hoxa xandla eka swa dyondzo ya le henhla eAfrika-Dzonga, kambe swi nyika xifaniso na ku tiyisa ku tinyiketela ka wena eka dyondzo ya le henhla, leswi nakambe u swi kombisaka ndzhenga lowu. Hi langutela ku twa leswi u nga na swona ku avelana na hina.